

ОГРАНИЧАВАНЕ НА НЕФОРМАЛНАТА ИКОНОМИКА, ПРЕДОТВРЯВАНЕ И ЛЕГАЛИЗИРАНЕ НА НЕДЕКЛАРИРАНИЯ ТРУД

Неформалната икономика включва дейностите и приходите, които избягват или заобикалят нормативно-установения ред и данъчно облагане. Голяма част от неформалната икономика е недекларирания труд. На равнище ЕС недекларираният труд се определя като „всяка дейност, осъществявана срещу заплащане, която е законна по своето естество, но не е декларирана пред органите на публичната власт, като се имат предвид различията в нормативните системи на държавите членки“. Недекларираният труд има сериозни последици за бюджета, тъй като води до намаляване на приходите от данъци и социалноосигурителни вноски. Той оказва отрицателно въздействие върху заетостта, производителността и условията на труд, както и върху развиването на уменията и ученето през целия живот. Този труд води до по-ниски пенсионни права и по-ограничен достъп до здравни грижи. Друга последица от него е нелоялната конкуренция между предприятията. Преминаването от неофициален или недеклариран труд към редовна заетост също може да допринесе за постигане на целта за заетост като част от стратегията „Европа 2020“. През 2014 г. Европейската комисия предложи на Европейския парламент и на Съвета проект на Решение за създаване на Европейска платформа с цел да се засили сътрудничеството за предотвратяване и възпиране на недекларирания труд.

Недекларираният труд е една много разнообразна картина, като в това определение се включват различни дейности, извършвани срещу заплащане от услуги в домакинството до нерегламентирани дейности на незаконно-пребиваващи. Проявите на недеклариран труд са особено характерни за по-трудоемките сектори, като селско стопанство, строителство, туризъм, социални грижи, производство на текстил и търговия на дребно.

Изследователите определят три основни категории на недекларираната заетост:

- Недеклариран труд във формално или неформално предприятие, който може да бъде определен като „недекларирана заетост срещу заплата“
- Недеклариран труд, извършван за собствена сметка за предприятие или друг клиент (напр. домакинство), извършван по начин, който е съпоставим със самостоятелна заетост

- Недеклариран труд, свързан с предоставянето на стоки и услуги директно на потребители, които са роднини, приятели, познати, съседи.

Общоприета методология и регулярна статистическа информация относно недеклариания труд няма. Основните инструменти, посредством които се изследва това явление са социологически проучвания и допускания, базирани на иконометрични модели, основно на съпоставка между потенциала на националните икономики да генерират доход и реално отчетеното чрез националните статистически системи, в частност съотношението на потенциални, заложили и реализирани приходи в съответните бюджети. Преобладаващата част от изследователите обосновават пряка връзка между размера на сивата икономика и нивата на недеклариран труд, като прилагат коригиращи коефициенти.

Показателно е, че европейските институции използват за отправна точка за разработването на политики за предотвратяване и борба с недеклариания труд специално изследване на Евробарометър¹ по темата. Този подход е доста спорен, тъй като много често усещането на респондентите за средата около тях не съответства на обективната действителност.

Въпреки различните прилагани методи при отделните изследвания, могат да се направят следните общо валидни изводи:

– основна част от недеклариания труд се полага от заети лица, следвани от учащи и лица, които не са на пазара на труда. Първата група заслужава най-голям интерес, защото тя е представителна и участва в наложени практики в по-голяма част от държавите членки за частично нерегламентирано полагане на труд и респективно нерегламентираното му заплащане с цел избягване на плащания към бюджета над определени минимални равнища;

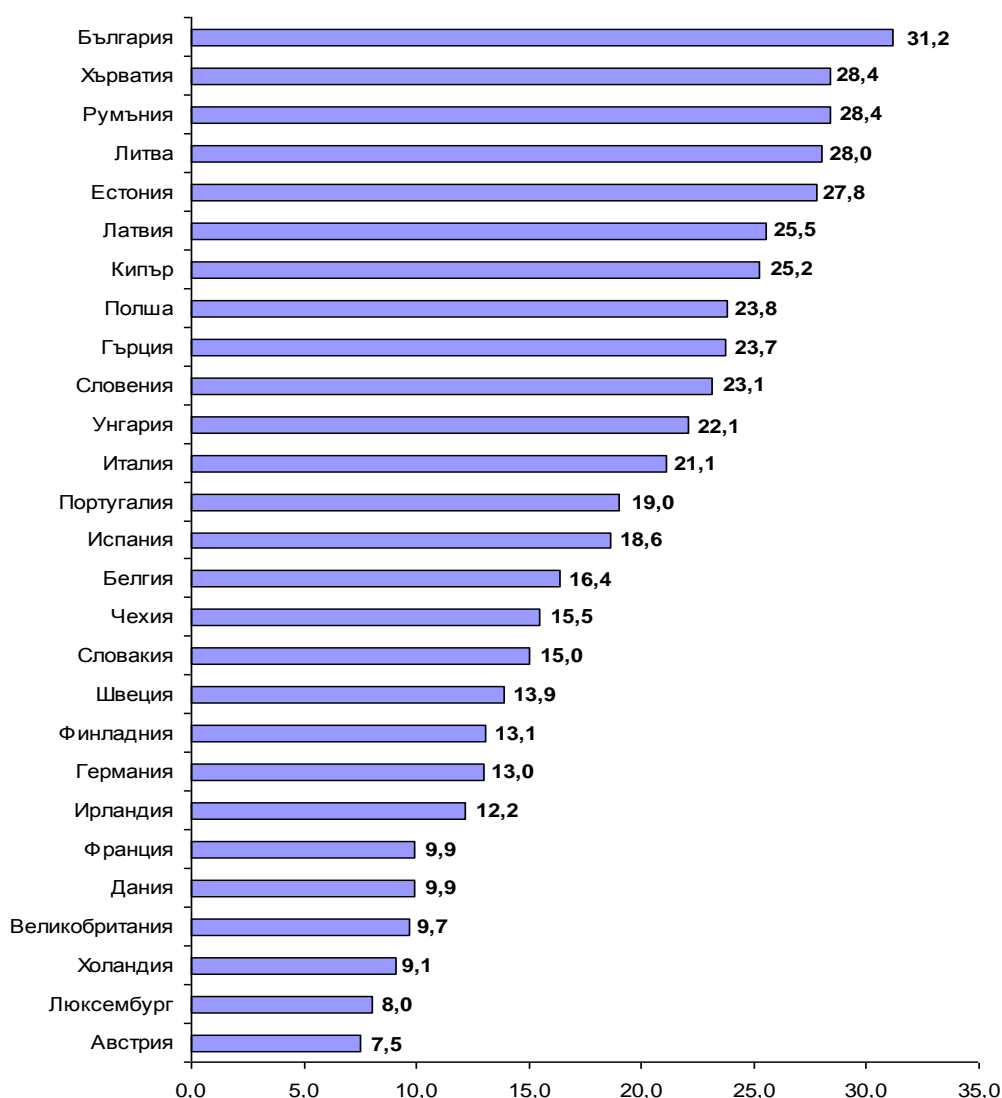
– макар и в страните от Централна и Източна Европа проявите на сивата икономика/недеклариран труд да са най-масови, то в номинално изражение загубите от тях са най-големи в държавите от Южна Европа, особено в Италия и Гърция;

– няма данни за националност или произход на работниците, които полагат недеклариран труд, но видно от данните по-горе не може да се направи връзка между броя на имигрантите в дадена държава и дела на сивата икономика. Дори връзката иглежда обратна, тъй като държавите с нетна емиграция имат значително

¹ [Undeclared work in European Union](#)

по-висок дял в сравнение с държавите с нетна имиграция. В потвърждение на тази теза са и данните от различни изследвания в България, които показват, че недеклариран труд полагат основно заети лица, които не биха могли да бъдат определени като маргинализирани.

За определяне на размера на проявление на недеклариран труд са изследванията, свързани с размера на сивата икономика. Съгласно изследване по поръчка на Visa Europe, данните от която са основа и за анализите на Eurofound, през първата половина на 2014 г. размерът на сивата икономика общо за ЕС 27 е 14,9 %. Данните за отделните държави-членки са както следва:

Източник: ATKearney, Евростат

Видно от представените данни **България оглавява и тази непрестижна класация в ЕС, като делът на неформалната**

икономика у нас е над два пъти по-висок спрямо средното за Съюза. Още повече, различни проучвания на Европейската комисия, Световната банка и др., показват, че само недекларирания труд в страната ни е в обеми, които се колебаят между 22 и 30 % от БВП, а в различните му форми са обхванати над 13% от работната сила.

Последствията от тези явления за пазара на труда, данъчната и социално-осигурителната система са пагубни. В този контекст буди недоумение факта, че правителството заема по-скоро пасивна роля, а всички досегашни инициативи за ограничаване на проявите на неформалната икономика произтичат от гражданския сектор – основно от страна на национално представените организации на работниците и служителите и на работодателите. През последните години от страна на синдикатите и някои работодателски организации (АИКБ, БТПП, КРИБ) са реализирани различни инициативи и проекти за ограничаване на „сивата“ икономика и недекларирания труд. Под натиска на социалните партньори част от разработените от тях предложения бяха нормативно регламентирани (намаляване на допустимия размер на разплащанията в брой, връзката на касовите апарати с НАП и др.), които несъмнено имаха положителен ефект за фиска.

От своя страна правителството не е представило свои идеи и инициативи в тази посока, независимо от тежестта на проблема. В рамките на проведена през месец юни 2015 г. конференция „Икономика на светло“ министър-председателят с характерния за него безпочвен оптимизъм заяви намерение делът на неформалната икономика в България да бъде намален с две трети до 2020 г. Това намерение експертите по темата оценяват като нереалистично, особено на фона на липсата на конкретни мерки от страна на държавата.

Независимо, че реалните мерки срещу неформалната икономика и недекларирания труд в България се реализират по инициатива на социалните партньори в позицията на правителството по предложението за Решение на Европейския парламент и на Съвета за създаването на европейска платформа с цел да се засили сътрудничеството за предотвратяване и възпиране на недекларирания труд, са изразени резерви към приетите от Европейския парламент текстове за засилване ролята на социалните партньори в рамките на новосъздадената платформа и по-тясното им ангажиране в решаването на проблемите за недекларирания труд на национално ниво. В допълнение, правителството не подкрепя и предложенията на ЕП за по-голям

фокус на платформата към мерки, които да подкрепят прехода от недеклаирана към декларирана заетост.

Неформалната икономика и в частност недеклаирания труд имат крайно вредни и дългосрочни последици за стабилността на основни обществени системи в страната, както и за правата на работниците и служителите. Размерът на тези негативни явления в страната налага спешни мерки от страна на институциите и всички заинтересовани страни на база на ясна стратегия и координирани действия на всички нива. Опитът и от други европейски държави показва, че прилагането на стриктно административен подход за справяне с проблема няма да доведе до конкретни резултати. Още повече, че настоящото правителство извън чисто декларативни намерения, не показва реално желание и способност да се справи с проблема. От друга страна отделни инициативи на различни граждански и професионални организации имат ограничен обхват и ефект.

Сложността на проблема изисква ангажиране на целия национален експертен потенциал и реално взаимодействие между институциите и социалните партньори. Необходимо е в диалог със синдикатите и работодателските организации да се инициира създаването на **Национална платформа за икономика на светло**, която във възможно най-широк контекст и възможно най-конкретно да се заеме с тази проблематика в български условия. Тази платформа трябва да работи в тясно сътрудничество с Европейска платформа с цел да се засили сътрудничеството за предотвратяване и възпиране на недеклаирания труд.

В допълнение, е необходимо да бъде съществено повишен контрола по спазването на трудовото и социално-осигурително законодателство, като за целта от бюджета бъдат осигурени необходимите средства за укрепване на капацитета на Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“. Трябва да се сложи край на безпирнцпното съкращаване на служители, натоварени с контролни функции, което вместо прокламираното съкращаване на разходи, реално води до много по-съществени загуби за държавата и обществото.

Вж. също

[Shadow economy and undeclared work](#)

[Изследване на АИКБ - Мерки за ограничаване и превенция на неформалната икономика](#)